

ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ АПН УКРАЇНИ

ЛОПАТИНСЬКА ВАЛЕНТИНА ВАСИЛІВНА

УДК374: [379.85: 37.016: 908]

**ФОРМУВАННЯ ГУМАНІСТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ ПІДЛІТКІВ
У ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ
ТУРИСТСЬКО-КРАЄЗНАВЧОГО ПРОФІЛЮ**

13.00.07 – теорія і методика виховання

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук**

Київ – 2007

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Інституті проблем виховання АПН України

Науковий керівник доктор педагогічних наук, професор
Пустовіт Григорій Петрович,
АПН України, відділення теорії та історії педагогіки,
вчений секретар

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Обозний Василь Васильович,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова,
професор кафедри географії України та краєзнавства

кандидат педагогічних наук, доцент
Трибулькевич Катерина Георгіївна,
Миколаївський державний університет
імені Василя Сухомлинського,
доцент кафедри педагогіки

Захист відбудеться “19” лютого 2008 р. о 16 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.454.01 в Інституті проблем виховання АПН України за адресою: 04060, м. Київ, вул. Берлінського, 9, зал засідань

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституті проблем виховання АПН України (04060, м.Київ, вул. Берлінського, 9)

Автореферат розіслано “17” січня 2008 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.М.Масол

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Світовий цивілізаційний процес у своїх витоках і в історичних набутках пов'язаний з ідеєю гуманізацією суспільства. Ця ідея є провідною методологічною основою організації процесів навчання і виховання особистості. Однак, реалізація цього соціального запиту ускладнюється ціннісно-сисловою неструктурованістю сучасного українського суспільства. На етапі активної трансформації української системи освіти в європейський освітній простір постала потреба подолання загрози бездуховності, особливо важливим стає формування соціально активної особистості зі сталою ієрархією цінностей, системою морального ставлення до світу, до себе та до інших людей.

Необхідність гуманістичного підходу до навчально-виховного процесу знайшла своє відображення в “Концепції позашкільної освіти і виховання”, “Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності” та “Національній доктрині розвитку освіти”, Законі України “Про позашкільну освіту”.

У розмаїтті напрямів, форм та методів туристсько-краєзнавчої роботи перед підлітками відкриваються широкі перспективи глибокого осягнення багатих місцевих традицій, осмислення в історичній ретроспективі причин та наслідків різноманітних ставлень до людини, суспільства, природи, повернення із забуття колись створених народом моделей, норм, правил і способів поведінки, глибокої моральності та духовності, налагодження спадкоємності культурних традицій.

Аналіз наукової літератури з проблеми дослідження дає підстави констатувати, що методологічні засади виховання на основі пізнання особистістю довкілля й особливостей самої людини, ідеї використання як у шкільному, так і в позашкільному навчально-виховному середовищі матеріальних і духовних набутоків, мови та історії рідного краю актуалізовано в працях О.Духновича, С.Рудницького, С.Русової, М.Симоновича, Г.Сковороди, В.Сухомлинського, К.Ушинського, І.Франка, М.Яворницького та ін.

Етапи розвитку й становлення краєзнавства в окремих регіонах України в різні історичні періоди допомогли усвідомити праці В.Береки, М.Костриці, В.Обозного, М.Поставничої, Н.Рудницької, М.Солов'я, В.Ткаченко, Л.Удод.

Окремі аспекти окресленої проблеми стали предметом досліджень останніх років. Зокрема, наукові пошуки І.Лебідь, Г.Майборода, С.Стефанюк, О.Столяренко, І.Шкьопу ґрунтуються на вивченні особливостей впливу народних традицій на формування морально-духовної культури та національних цінностей підлітків.

Позашкільна робота, культурне дозвілля розглядалися як засіб формування всебічно розвиненої особистості (В.Вербицький, В.Мачуський, О.Мироненко, Г.Пустовіт, О.Рассказова, І.Рябченко, О.Семенов, Т.Сущенко); морального виховання учнів різних вікових груп (І.Бех, Т.Зюзіна, О.Матвієнко, І.Романішин, О.Романченко, Н.Хамська, К.Чорна); національної самосвідомості та патріотизму (Г.Гуменюк, І.Прус); виховання гуманістичного ідеалу (О.Безверна-Хомерікі, А.Вірковський, К.Дорошенко, Г.Жирська, Т.Шатохіна).

Проблематикою дослідження виступило морально-духовне становлення

особистості шляхом врахування психолого-педагогічних умов організації окремих складових туристсько-краєзнавчої діяльності – гірського туризму, вивчення літератури і мистецтва, суспільно корисної праці (Л.Диненкова, В.Перепелиця, Г.Фрейман, В.Циганков, Л.Шкараміт, В.Шульженко); філософське осмислення моральних цінностей як основи взаємодії суспільства з природою (О.Висоцька).

Як свідчать результати досліджень Д.Ельконіна, Л.Божович, І.Кона, Д.Фельдштейна та ін., підлітковий вік є сенситивним до змін у довкіллі, найсприятливішим у становленні характеру людини, розкриття її як гуманної особистості. Цей віковий період характеризується відкриттям морально-духовного “Я”, пошуком свого місця у світі, можливістю оцінювати мотиви власних рішень і вчинків. Загострена емоційність, пошук ідеалу і себе в цьому ідеалі свідчать про те, що саме цей віковий період є вирішальним у становленні та майбутньому утвердженні морально зрілої особистості.

Актуальність дослідження зумовлена загостренням суперечностей між: соціальним запитом суспільства на гуманну особистість і традиційною системою виховання; необхідністю педагогічної практики в науковому обґрунтуванні оновлення системи гуманістичного виховання згідно з вимогами сучасності та складністю розвивальної ієрархізації загальнолюдських, конкретно-історичних та індивідуальних цінностей; необхідністю ефективного цілеспрямованого формування гуманістичних цінностей особистості школяра та послабленням виховної функції школи.

Аналіз зазначеного вище свідчить про недостатнє застосування в практиці роботи сучасної школи, а особливо позашкільних навчальних закладів теоретичних надбань та історико-педагогічного досвіду формування гуманістичних цінностей у підлітків, а роль туристсько-краєзнавчої роботи в цьому процесі системно не досліджувалася. Зважаючи на актуальність, соціально-освітню значущість проблеми, недостатнє її вивчення, нами обрано тему дисертаційного дослідження – **“Формування гуманістичних цінностей підлітків у позашкільних навчальних закладах туристсько-краєзнавчого профілю”**.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи Інституту проблем виховання АПН України в частині наукової теми “Соціально-педагогічні основи діяльності позашкільних навчальних закладів у сучасних умовах” лабораторії діяльності позашкільних закладів, державний реєстраційний номер 0100U000152. Тема дисертації затверджена вченою радою Інституту проблем виховання (протокол № 3 від 28.03.2002 р.) та узгоджена Радою з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології в Україні (протокол № 10 від 24.12.2002 р.).

Об’єкт дослідження – процес формування гуманістичних цінностей підлітків у позашкільних навчальних закладах.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування гуманістичних цінностей підлітків (чуйності, справедливості, бережливості, самоповаги) у

процесі туристсько-краєзнавчої роботи.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічних умов формування вичленених гуманістичних цінностей підлітків у позашкільних навчальних закладах туристсько-краєзнавчого профілю.

Відповідно до мети та завдань була сформульована **гіпотеза дослідження**, яка базується на припущенні, що процес формування гуманістичних цінностей підлітків у позашкільних навчальних закладах туристсько-краєзнавчого профілю буде ефективнішим на основі:

- особистісно зорієнтованого підходу до навчально-виховного процесу;
- формування системи знань про сутність гуманістичних цінностей;
- емоціогенності виховних ситуацій;
- гуманізації спілкування в різних ланках взаємин;
- активізації особистісного потенціалу підлітків під час виконання краєзнавчих завдань гуманістичного спрямування;
- наповнення туристсько-краєзнавчої діяльності різноманітним соціально-корисним, екологічним, самодіяльно-творчим змістом.

Відповідно до мети дослідження були поставлені такі **завдання**:

- з'ясувати стан проблеми у педагогічній теорії та виховній практиці;
- уточнити зміст поняття “гуманістичні цінності особистості”, охарактеризувати закономірності процесу формування гуманістичних цінностей підлітків;
- розробити й охарактеризувати критерії, визначити рівні сформованості гуманістичних цінностей підлітків;
- визначити, науково обґрунтувати, експериментально перевірити педагогічні умови та охарактеризувати етапи формування гуманістичних цінностей підлітків як складових функціональної моделі в умовах навчально-виховного процесу позашкільного навчального закладу туристсько-краєзнавчого профілю;
- розробити методичні рекомендації з формування у підлітків чуйності, справедливості, бережливості, самоповаги для керівників гуртків та секцій позашкільних навчальних закладів туристсько-краєзнавчого профілю.

Методологічну основу дослідження становлять: вчення про природу цінностей, їх зв'язок із культурними факторами та потребами, інтересами особистості, положення філософської, психологічної та педагогічної наук про структуру гуманістичних цінностей, філософські ідеї про утвердження людини як найвищої цінності, основні положення психолого-педагогічної науки про закономірності розвитку особистості, шляхи формування гуманістичних цінностей учнів, засади особистісно зорієнтованого підходу до виховання.

Теоретичну основу дослідження становлять: дослідження вітчизняних та зарубіжних авторів феномену особистості як вищої цінності, суб'єкта

життєтворчості, сутнісних ознак і характеристик виховного процесу з позицій гуманної педагогіки (Ш.Амонашвілі, В.Білоусова, І.Зязюн, В.Малахов, В.Сухомлинський, Т.Сущенко, Е.Фром); психологічні дослідження суб'єкт-суб'єктної взаємодії у педагогічному процесі, самоактуалізації дитини, творчого розвитку її сутнісних сил і потенціалів (Г.Балл, О.Бодалев, І.Бех, М.Каган, О.Киричук, М.Красовицький, А.Маслоу, К.Роджерс); положення про закономірності єдності виховання, самовиховання і самоосвіти (І.Бех, Г.Костюк, Г.Сковорода).

Теоретичними орієнтирами розробки змісту формування гуманістичних цінностей стали основні ідеї, визначені Конституцією України, Законом України “Про освіту”, Концепцією національного виховання, Концепцією громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності, Національною доктриною розвитку освіти України у ХХІ столітті; нормативними актами, які регламентують діяльність позашкільних навчально-виховних закладів насамперед у галузі туризму і краєзнавства (Концепція позашкільної освіти й виховання, Національна програма “Діти України”, Закони України “Про позашкільну освіту”, “Про туризм”, програма розвитку позашкільних навчальних закладів на 2002-2008 рр.).

Для вирішення поставлених завдань використовувався комплекс **методів дослідження**: *теоретичні*: вивчення та аналіз філософської та психолого-педагогічної, соціологічної та методичної літератури з проблеми дослідження; елементи історико-генетичного аналізу при вивченні стану розробленості проблеми, методи структурного аналізу при обґрунтуванні змісту, етапів та педагогічних умов формування гуманістичних цінностей підлітків; *емпіричні*: опитування (анкетування, бесіда з гуртківцями, їх батьками та педагогами, інтерв'ювання), діагностичні методи (тести, метод експертних оцінок), обсерваційні методи (пряме і опосередковане спостереження), аналіз продуктів творчої діяльності (незакінчені речення); *експериментальні* методи (інформаційно-пошуковий, констатувальний, формувальний експеримент, кількісний та якісний аналіз експериментальних даних із застосуванням методів математичної статистики), що в сукупності допомогло розробити та експериментально перевірити ефективність педагогічних умов як складових функціональної моделі формування гуманістичних цінностей підлітків у позашкільних навчальних закладах туристсько-краєзнавчого профілю.

Експериментальною базою дослідження було обрано Станцію юних туристів м. Переяслава-Хмельницького Київської області, позашкільні навчальні заклади м. Кривого Рогу Дніпропетровської області: центри туризму, краєзнавства та екскурсій учнівської молоді Саксаганської райради, “Меридіан”, “Фортуна” та центр дитячої та юнацької творчості “Тернавіт”.

До експерименту було залучено 258 гуртківців (з них 130 – експериментальні групи, 128 – контрольні), 9 керівників гуртків та 307 батьків.

Дослідження проводилося протягом 2001–2006 років і охоплювало декілька

етапів:

На першому етапі (2001–2002 рр.) здійснювався вибір і обґрунтування теми дослідження, аналіз філософської, соціологічної, психолого-педагогічної літератури з проблеми, формулювалися об'єкт, предмет, мета, робоча гіпотеза та завдання дослідно-експериментальної роботи, визначалися теоретико-методологічні основи дослідження.

На другому етапі (2003–2004 рр.) розроблявся комплекс діагностичних методик, проводився констатувальний експеримент, визначалися та обґрунтовувалися педагогічні умови, зміст, форми та методи як складові функціональної моделі формування чуйності, справедливості, самоповаги, бережливості підлітків у позашкільних навчальних закладах туристсько-краєзнавчого профілю.

Третій етап (2005–2006 рр.) передбачав проведення формувального етапу експерименту, кількісний і якісний аналіз та узагальнення результатів дослідно-експериментальної роботи, перевірку ефективності розробленої функціональної моделі, формування основних висновків, практичне впровадження результатів дослідження та оформлення результатів роботи.

Наукова новизна і теоретичне значення дослідження. Вперше визначено, науково обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічні умови підвищення ефективності формування гуманістичних цінностей підлітків у позашкільних навчальних закладах туристсько-краєзнавчого профілю; розроблено й охарактеризовано критерії, показники та визначено рівні сформованості гуманістичних цінностей підлітків; уточнено зміст поняття “гуманістичні цінності підлітків”; набула подальшого розвитку характеристика етапів формування чуйності, справедливості, самоповаги, бережливості підлітків.

Практична значущість результатів дослідження пов'язана з тим, що розроблені й експериментально апробовані функціональна модель та методичні рекомендації “Організаційно-методичні основи формування гуманістичних цінностей підлітків у позашкільних закладах туристсько-краєзнавчого профілю” використовуються керівниками туристсько-краєзнавчих гуртків загальноосвітньої школи та позашкільних навчальних закладів для підвищення ефективності процесу формування чуйності, справедливості, самоповаги, бережливості у підростаючого покоління; викладачами педагогічних університетів під час проведенні семінарських та практичних занять з курсу “Туризм і краєзнавство” для покращення знань студентів з питань організації виховної роботи з підлітками.

Результати досліджень можуть застосовуватися на заняттях з підвищення професійної майстерності вчителів шкіл, педагогів позашкільних навчальних закладів в інститутах післядипломної педагогічної освіти.

Вірогідність результатів дослідження забезпечена методологічним обґрунтуванням вихідних положень, застосуванням комплексу методів, адекватних об'єкту, предмету, меті та завданням дослідження, аналізом значної

кількості психолого-педагогічних та філософських джерел, опорою на сучасні досягнення педагогічної науки; статистичними методами обробки експериментальних даних; поєднанням кількісного та якісного аналізу отриманих результатів, позитивними результатами впровадження нових технологій.

Апробація і впровадження результатів дослідження. Основні положення і висновки дисертаційної роботи доповідались на науково-практичних конференціях, зокрема: Міжнародних науково-практичних конференціях “Соціально-педагогічні основи діяльності сучасного позашкільного навчального закладу” (Київ, 2002), “Проблеми розвитку спортивно-оздоровчого туризму і краєзнавства в закладах освіти” (Переяслав-Хмельницький, 2004, 2006 рр.); Всеукраїнських науково-практичних конференціях “Сучасні тенденції та пріоритети виховання” (Київ, 2004), “Природничі науки на межі століть” (Ніжин, 2004), “Природничі науки в закладах освіти України” (Умань, 2005), обговорювались на засіданнях лабораторії діяльності позашкільних навчальних закладів Інституту проблем виховання АПН України.

Матеріали дослідження впроваджено у виховний процес Станції юних туристів м. Переяслава-Хмельницького Київської області (довідка № 31 від 19.10.2006 р.), позашкільні навчальні заклади м. Кривого Рогу Дніпропетровської області: центри туризму, краєзнавства та екскурсій учнівської молоді Саксаганської райради, “Меридіан”, “Фортуна” та центр дитячої та юнацької творчості “Тернавіт” (довідки № 13 від 4.10.2006 р.; № 20 від 10.10.2006 р.; № 26 від 9.10.2006 р.; № 73 від 6.10.2006 р.) та використано в навчально-виховному процесі інституту фізичного виховання і природознавства ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди” (довідка № 2215 від 06.10.2006 р.).

Публікації. Результати дослідження висвітлено у 10 одноосібних наукових працях, з них 6 – у фахових виданнях, затверджених ВАК України.

Структура дисертації зумовлена логікою дослідження. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (всього 297 найменувань), додатків. Загальний обсяг дисертаційної роботи становить 222 сторінки, з них 177 сторінок основного тексту. Дисертація ілюстрована 16 таблицями, 4 рисунками, 15 графіками та містить 12 додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, ступінь розробленості проблеми, визначено об’єкт, предмет, мету, гіпотезу та завдання дослідження, визначено теоретико-методологічну основу та методи дослідження, етапи його проведення, розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення роботи, вірогідність здобутих результатів, подано відомості про апробацію та впровадження результатів дослідження.

У першому розділі **“Формування гуманістичних цінностей підлітків у**

позашкільних навчальних закладах туристсько-краєзнавчого профілю як психолого-педагогічна проблема” охарактеризовано сучасний стан проблеми, здійснено теоретичний аналіз філософської, психолого-педагогічної, науково-методичної літератури, в результаті чого розглянуто основні підходи до визначення сутності гуманістичних цінностей особистості та їх змістових компонентів; обґрунтовано зміст, структуру та закономірності процесу формування гуманістичних цінностей підлітків у педагогічному процесі позашкільних навчальних закладів туристсько-краєзнавчого профілю; розроблено й охарактеризовано критерії, визначено рівні сформованості гуманістичних цінностей підлітків.

Категорія “цінність”, за висновками Д.Леонтєва, М.Рокіча, М.Тейлора, В.Тугарінова, Д.Холстеда, є неоднозначною та багаторівневою. Це поняття визначається як належне та бажане на відміну від реального, дійсного; цінності належать до психічних утворень (їх джерелом є наші бажання, інтереси, почуття, ставлення). Цінність розглядається як позитивна чи негативна значущість предметів та явищ дійсності для життєдіяльності суб’єкта (В.Василенко, О.Дробницький, М.Каган) або як така, що характеризує лише одну з форм значущості – позитивну (Ю.Гранін, А.Гулига, І.Огієнко, І.Попов, В.Тугарінов).

Аналіз філософської, історичної та психолого-педагогічної літератури (Ш.Амонашвілі, В.Дзюба, І.Зязюн, С.Моложанова, А.Степанов, А.Сущенко та ін.) дав підстави для висновку, що гуманізм – це система захисту інтересів людини, її свободи та гідності незалежно від будь-яких обставин, які пропонує історія, незалежно від того, закріплені вони законодавчо чи ні.

У дисертації уточнено зміст поняття “гуманістичні цінності особистості”, які розуміємо як психологічні особливості, систему світоглядних орієнтацій особистості, що полягають у ставленні до себе, інших людей, суспільства в цілому та природного довкілля як найвищої цінності, високому рівні поваги однієї людини до іншої, вірі в її можливості, наданні права на вільний розвиток та самореалізацію.

Аналіз теоретичних засад проблеми класифікації гуманістичних цінностей, їх природи та змісту (В.Блюмкін, В.Білоусова, Н.Ганнусенко, Г.Жирська, В.Кувакін, О.Столяренко, К.Чорна) став підґрунтям для визначення показниками особистісних ставлень у зв’язках “Я–Я”, “Я–Ти”, “Я–природа”, “Я–суспільство” базовими гуманістичними цінностями добро, відповідальність та совість, проявлення яких характеризуються такими гуманістичними якостями як доброзичливість, уважність, повага, довіра, чуйність, співчуття, співпереживання, тактовність, делікатність, великодушність, милосердя, чесність, справедливість, вимогливість, принциповість, скромність, простота, людяність, працелюбність, почуття власної гідності, самоповага, самокритичність та ін. Характеристика гуманістичного потенціалу позашкільних навчальних закладів туристсько-краєзнавчого профілю та вікових особливостей підлітків, предметом нашого дослідження допомогли визначити педагогічні умови формування таких

гуманістичних цінностей, як *чуйність, справедливість, бережливість та самоповага*.

Визначенню та науковому обґрунтуванню педагогічних умов формування гуманістичних цінностей підлітків у позашкільних навчальних закладах туристсько-краєзнавчого профілю допоміг аналіз праць, у яких висвітлені свобода темпів розвитку та необмежені можливості для творчості у позашкільних навчальних закладах (В.Вербицький, В.Мачуський, Г.Пустовіт, А.Сиротенко), сприятливий психологічний клімат взаємостосунків та співпраці (О.Безпалько, Т.Дем'янюк, О.Петрушевська, Т.Сущенко), різноманітність емоційно насичених напрямів і форм туристсько-краєзнавчої роботи (Л.Балясна, Т.Істомін, М.Костриця, В.Обозний, О.Остапець, І.Прус).

У роботі розкрито й проаналізовано закономірності процесу формування гуманістичних цінностей підлітків. Їхнє становлення проходить шлях від пізнання та осмислення об'єкта оцінки, почуття та емоції, через потреби та формування мотивів гуманної поведінки до усвідомлення, а потім – до дії, тобто реалізації сформованої цінності. На основі закономірностей цього процесу виділено складові гуманістичних цінностей особистості підлітка у їх взаємозв'язку та взаємозумовленості: інтелектуальну, емоційно-почуттєву, потребнісно-мотиваційну та діяльнісну.

Розроблено й охарактеризовано *критерії* сформованості гуманістичних цінностей, що відображають знання та розуміння суті компонентів гуманістичних цінностей; міру чуттєвого ставлення до себе, інших людей та довкілля; установки в мотиваційно-потребнісній сфері; вираженість гуманістичних цінностей у ставленнєвих взаємодіях.

Результати констатувального експерименту засвідчили, що підлітки мають різний рівень гуманного розвитку. Для створення узагальненої картини про стан сформованості гуманістичних цінностей підлітків було виділено *рівні* сформованості гуманістичних цінностей, у яких знайшла відображення сформованість кожної зі складових.

До *високого* рівня нами віднесено підлітків, які характеризуються: високим рівнем потреби у пізнанні змісту гуманістичних цінностей, способів їх реалізації, потреби у спілкуванні з іншими людьми та природним довкіллям; внутрішньою мотивацією прояву гуманного ставлення; відповідністю високого рівня знань про гуманістичні цінності рівню гуманного ставлення до себе, інших людей та навколишнього природного довкілля; постійною, самостійною, не потребуючою зовнішнього підкріплення вираженістю чуйності, справедливості, самоповаги, бережливості у ставленнєвих взаємодіях; високими рівнем емпатійності, мірою чуттєвого ставлення до навколишнього середовища, вмінням керувати своїми емоціями; гармонійним поєднанням позитивного ставлення до себе з довірливим, доброзичливим ставленням до інших людей.

До *достатнього* рівня сформованості гуманістичних цінностей нами віднесено гуртківців, у яких: досить висока розвиненість пізнавальних гуманістичних потреб та потреби у спілкуванні; мотивація гуманної поведінки не

завжди внутрішня, а переважно пов'язана з проханням чи прикладом інших людей; часткова невідповідність рівня знань про змістові компоненти гуманістичних цінностей та рівня гуманного ставлення до себе, інших та навколишнього середовища, пов'язана з деякою поверховістю суджень, характерною для цієї вікової групи; вираженість чуйності, справедливості, бережливості та самоповаги у ставленнях постійна, інколи потребує часткового підкріплення; емпатійні тенденції виражені сильно, але, як правило, у ставленні до рідних та друзів; емоційний відгук на спілкування з природою залежить від обставин; соціально-психологічні установки в мотиваційно-потребній сфері характеризуються високою вираженістю альтруїстичних тенденцій поведінки, але дещо заниженим почуттям власної гідності та самоповаги.

Середній рівень був характерний для підлітків, у яких: потреба у пізнанні змісту гуманістичних цінностей, способів їх реалізації, потреба у спілкуванні з іншими людьми та природним довкіллям розвинені не в повній мірі; мотивація гуманної поведінки пов'язана з зовнішніми чинниками; рівень гуманного ставлення до себе, інших та довкілля частково відповідає поверховості знань про гуманістичні цінності та способи їх реалізації; вираженість чуйності, справедливості, самоповаги, бережливості у ставленнєвих ситуаціях епізодична та вимагає, як правило, переважно зовнішнього підкріплення; здатність до співчуття та співпереживання виражена ситуативно, спостерігається певна емоційна нестабільність у міжособистісних стосунках та у ставленні до навколишнього довкілля; ситуативний прояв альтруїстичної поведінки та надання переваги власному комфорту.

Низький рівень сформованості гуманістичних цінностей підлітків характеризується: слабкою вираженістю пізнавальних потреб та потреби у спілкуванні; прагматичною мотивацією прояву чуйності, справедливості, самоповаги, бережливості; елементарними знаннями про гуманістичні цінності та способи їх реалізації, епізодичним проявом вираженості цих знань у ставленні до себе, інших та навколишнього довкілля, необхідністю повного підкріплення цього прояву; недостатнім рівнем емпатійних тенденцій, низькою емоційністю у ставленнях до себе, інших та навколишнього середовища, невмінням керувати своїми емоціями; недорозвиненістю почуття цінності іншого, егоїстичною тенденцією установок в мотиваційно-потребній сфері.

Аналіз розподілу підлітків за рівнями сформованості вичлених гуманістичних цінностей на констатувальному етапі дослідження дав підстави для висновку про те, що навчально-виховний процес у позашкільних навчальних закладах туристсько-краєзнавчого профілю, заснований на традиційних засадах, не повністю відповідає сучасним вимогам суспільства щодо формування у підлітків чуйності, справедливості, бережливості, самоповаги і потребує створення нових моделей, які б забезпечили підвищення ефективності цього процесу.

У другому розділі **“Експериментальне дослідження ефективності**

функціональної моделі формування гуманістичних цінностей підлітків у позашкільних навчальних закладах туристсько-краєзнавчого профілю” обґрунтовано педагогічні умови підвищення ефективності формування гуманістичних цінностей підлітків у позашкільних навчальних закладах туристсько-краєзнавчого профілю, проблеми створення функціональної моделі цього процесу; охарактеризовано зміст експериментальної програми “Цінність людини”, принципи, форми, методи та етапи реалізації програми; проаналізовано результати дослідження.

Аналіз та вивчення психолого-педагогічної літератури, зарубіжного та вітчизняного педагогічного досвіду в досліджуваній сфері, результати проведеного діагностування дали змогу виявити *педагогічні умови* формування чуйності, справедливості, самоповаги, бережливості підлітків у позашкільних навчальних закладах туристсько-краєзнавчого профілю:

1. Особистісно-орієнтований підхід до гуртківців. Покладання в основу формування гуманістичних цінностей підлітків найважливіших концептуальних положень позашкільного навчально-виховного процесу, центром якого є дитина, її здібності, розвиток творчих сил особистості.

2. Забезпечення підлітків системою знань про гуманістичні надбання людства та способи гуманного ставлення, адже свідомо й по-справжньому може бути оцінене й використане лише те, що правильно і глибоко пізнане; отже знання, з одного боку, є цінністю, а з іншого, – вони є засобом ціннісного світосприйняття, формування ціннісного ставлення до дійсності.

3. Створення ситуацій, які б актуалізували глибинні резерви душі, спонукання гуртківців до таких вчинків, де вони приходили б у стан емоційного піднесення, захоплення, величності, виховували ставлення до вчинку як до сенсу свого життя, адже в умовах нейтрально-пасивного індивідуального сприйняття дійсності не можна сформувати гуманну особистість.

4. Побудова процесу формування цінностей на засадах суб’єкт-суб’єктної взаємодії в різних ланках взаємин, зважаючи на те, що туристсько-краєзнавча діяльність та й все дозвілля, – це особлива сфера, в якій формуються так звані “неформальні колективи”, в яких підлітки мають змогу виступати у нових соціальних ролях, зона активного спілкування, де реалізуються особистісні інтереси, задовольняються вікові потреби самоперевірки, відбувається формування свого “Я”.

5. Піднесення кожного підлітка у власних очах і в очах колективу за рахунок реалізації в улюбленій справі, шляхом активізації особистісного потенціалу, досягнення усвідомлення ним того, що творчий внесок у спільну діяльність має велике значення для кожного члена колективу, адже тільки в процесі формування у вихованця цінності іншої людини можна сформувати у нього й адекватне оцінювання власної значущості, без якого не можливе гуманне удосконалення особистості.

6. Спільна творча діяльність, спільне творення добра, турбота про

оточуючих світ, про інших людей через низку відповідальних вчинків, через сукупність прийнятих довільних моральних рішень, адже конкретне довільне рішення, яке знайшло своє завершення в моральному вчинку особистості, стає прообразом моральної якості, повноцінний розвиток якої відбувається в процесі систематичних повторень особистісних вчинків.

У результаті висвітлення мети та завдань експериментальної роботи, особливостей навчально-виховного процесу позашкільних навчальних закладів туристсько-краєзнавчого профілю, обґрунтування педагогічних умов підвищення ефективності процесу формування інтелектуальної, емоційно-почуттєвої, потребнісно-мотиваційної та діяльнісної складових гуманістичних цінностей підлітків, визначення принципів, форм, методів та етапів дослідно-експериментальної роботи ми побудували *функціональну модель* формування гуманістичних цінностей підлітків у позашкільних навчальних закладах туристсько-краєзнавчого профілю (рис. 1).

Аналіз праць М.Костриці, В.Обозного, О.Остапця, І.Пруса, Г.Пустовіта дав змогу виділити наступні методи здійснення туристсько-краєзнавчої роботи, ефективність яких доведена у процесі дослідження: інформаційно-пізнавальний, пошуково-дослідницький, проблемний, взаємного збагачення досвідом та суспільно-корисний.

Як складову функціональної моделі було розроблено та апробовано в експериментальних групах підлітків програму роботи позашкільного туристсько-краєзнавчого об'єднання "Цінність людини", що передбачала вивчення регіону, в якому проводився експеримент, завдяки використанню різноманітних форм та методів роботи і містила чотири блоки: історичний, етнографічний, літературний та екологічний. Програму було побудовано з урахуванням основних принципів позашкільної освіти і виховання, особливостей виховних традицій та конкретних умов регіонів, в яких функціонують позашкільні навчальні заклади, запитів практичного життя та інтересів сучасних підлітків.

Відтак, теоретичний аналіз та результати констатувального експерименту дали змогу виділити наступні взаємопов'язані *етапи* забезпечення реалізації цілеспрямовано впливу на процес формування чуйності, справедливості, самоповаги, бережливості підлітків у позашкільних навчальних закладах туристсько-краєзнавчого профілю, а саме:

– розширення знань про гуманістичні цінності, їх ролі у житті суспільства та окремої особистості, способи їх реалізації (інтелектуальний етап);

– вироблення позитивного емоційного сприйняття та емоційне переживання соціальної значущості гуманістично орієнтованих знань (емоційно-почуттєвий етап);

– осмислення гуманістичних цінностей як особистісно значущих, що передбачає оцінку себе, своєї діяльності, свого статусу в групі (потребнісно-мотиваційний етап);

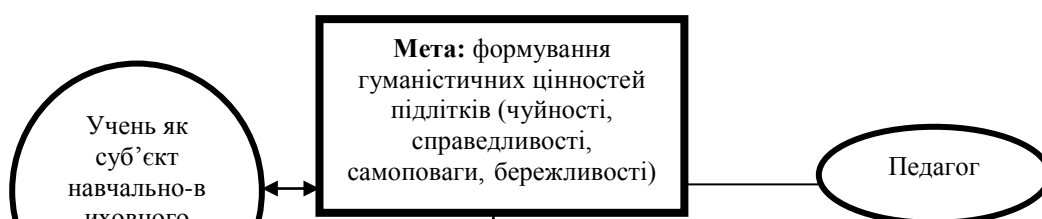

Рис. 1. Функціональна модель формування гуманістичних цінностей підлітків у позашкільних навчальних закладах туристсько-краєзнавчого профілю

– творче засвоєння гуманістичних принципів, етичних норм, застосування нових принципів та підходів у ставленні до людей, суспільства, самого себе, у вирішенні краєзнавчих завдань та відповідно очікування змін у поведінці, мисленні, прагненнях, ставленнєвих ситуаціях (діяльнісний етап).

Робота в контрольних групах здійснювалася на традиційних засадах.

Методика роботи в експериментальних групах передбачала морально-пізнавальну та морально-практичну діяльність шляхом використання активних форм туристсько-краєзнавчої роботи: лекцій, розповідей, бесід, диспутів, зустрічей з цікавими людьми, виставок, конкурсів, конференцій, екскурсій, подорожей, походів, краєзнавчих експедицій, змагань, охорони природи, пам'яток історії, суспільно корисної, благодійної роботи та ін.

На підставі аналізу результатів формувального експерименту очевидним стало те, що в кінці дослідно-експериментальної роботи в експериментальних групах підлітків усіх досліджуваних паралелей (11-12, 13-14 та 15 років) динамічніше, ніж у контрольних, відбулися процеси зменшення кількості учнів із низьким рівнем сформованості інтелектуальної, емоційно-почуттєвої, потребнісно-мотиваційної та діяльнісної складових гуманістичних цінностей та збільшення їх кількості з достатнім та високим рівнями.

Характерною закономірністю, яка чітко прослідковується в результаті аналізу змін, які відбулися в загальних рівнях сформованості гуманістичних цінностей підлітків у позашкільних навчальних закладах туристсько-краєзнавчого профілю в кінці формувального експерименту, є стабільне зменшення як у контрольних, так і в експериментальних групах кількості підлітків з низьким рівнем сформованості гуманістичних цінностей (табл. 1).

Таблиця 1

Оцінка кількості підлітків з різними рівнями сформованості гуманістичних цінностей у позашкільних навчальних закладах туристсько-краєзнавчого профілю (у %)

Рівень	11-12 років				13-14 років				15 років			
	ЕГ		КГ		ЕГ		КГ		ЕГ		КГ	
	поч.	кін.	поч.	кін.	поч.	кін.	поч.	кін.	поч.	кін.	поч.	кін.
Високий	15,1	28,4	14,2	15,9	10,5	26,5	10,8	11,9	6,8	21,6	8,8	10,1
Достатній	34,6	38,2	34,3	38,2	37,6	37,2	38,1	40,6	46,5	46,9	42,4	44,8
Середній	36,0	26,6	36,5	33,0	37,5	29,8	35,1	33,8	34,5	25,8	36,1	34,1
Низький	14,3	6,8	15,0	12,9	16,2	6,5	16,0	13,7	12,2	5,7	12,7	11,0

Так, кількість учнів 11-12 років, віднесених нами до цього рівня, в експериментальних групах зменшилася з 14,3% до 6,8% на завершальному етапі експерименту, тоді як у контрольних – з 15,0% до 12,9%. Ще більш помітне зменшення цієї категорії підлітків нами зафіксовано в експериментальних групах учнів 13-14 років – з 16,2% на початку експерименту до 6,5% в кінці. У контрольних групах кількість таких учнів складала 16,0% на початку експерименту і 13,7% після його завершення. У паралелі 15 років кількість підлітків із низьким рівнем сформованості досліджуваної якості в експериментальних групах зменшилася до 5,7%, проти 12,2% на констатувальному етапі дослідження. У контрольних групах таке зменшення було менш динамічним і складало 12,7% на початку та 11,0% на завершальному етапі.

Наступною тенденцією, яка простежувалася також і в характеристиці всіх

складових, було досить суттєве зменшення в експериментальних групах кількості підлітків із середнім рівнем сформованості гуманістичних цінностей. Якщо кількість учнів 11-12 років з означеним рівнем в експериментальних групах на констатувальному етапі сягала 36,0%, то після його завершення їх кількість зменшилася і складала 26,6%. У контрольних групах, де заняття з учнями проводилися на традиційних засадах, кількість таких учнів зменшилася лише до 33,0% з 36,5% на початковому етапі. Таке ж стабільне скорочення підлітків з середнім рівнем сформованості гуманістичних цінностей нами виявлено і в експериментальних групах учнів 13-14 років, де зменшення їх кількісного складу відбулося з 37,5% на початку експерименту до 29,8% після його завершення. Водночас у контрольних групах скорочення було менш суттєвішим – до 33,8% проти 35,1% на констатувальному етапі. Дослідження виявило подібну тенденцію й в паралелі 15 років, де на початку експерименту середній рівень мали 34,5% підлітків експериментальних груп, а в кінці дослідження їх кількість зменшилася до 25,8%, тоді як у контрольних групах скорочення відбулося з 36,1% на початку до 34,1% на завершальному етапі.

Найбільшу за динамікою позитивну тенденцію нами виявлено у досить значному збільшенні в результаті формувального експерименту кількості підлітків експериментальних груп, яких ми віднесли до високого рівня сформованості гуманістичних цінностей. Характеризуючи паралель 11-12 років, зазначимо, що на початку дослідження таких підлітків було 15,1%, а на заключному етапі їх кількість зросла до 28,4%. У контрольних групах таке збільшення було менш динамічним – з 14,2% на початку експерименту до 15,9% в кінці.

Схожа за динамікою визначена нами закономірність зберігається в експериментальних і контрольних групах підлітків 13-14 років, де до високого рівня нами віднесено 10,5% гуртківців на констатувальному етапі та 26,5% на формувальному етапі експерименту. У контрольних групах на початку дослідження до цієї категорії нами віднесено 10,8% підлітків, а на завершальному етапі їх кількісний склад зріс до 11,9%.

Для паралелі 15 років динаміка процесів у відсотковому відношенні залишається стабільною, оскільки стає помітним збільшення кількості підлітків із високим рівнем сформованості гуманістичних цінностей в експериментальних групах з 6,8% на початку експерименту до 21,6% на його завершальному етапі. У контрольних групах хоч і зафіксовано їх кількісне зростання, однак воно є не таким помітним: на початку експерименту таких підлітків у контрольних групах було 8,1%, а після його завершення цей показник складав 10,1%.

У сукупності це є досить аргументованим доказом значення, ефективності та педагогічної доцільності запровадженої у навчально-виховний процес позашкільних навчальних закладів туристсько-краєзнавчого профілю функціональної моделі формування знань про сутність гуманістичних цінностей, соціально-психологічних установок в мотиваційно-потребнісній сфері на альтруїзм та адекватне оцінювання власної значимості, розвитку потреби у пізнанні змісту гуманістичних цінностей, потреби у чуйному ставленні до інших людей, формування бережливості до навколишнього середовища, вміння

аналізувати гуманність власних вчинків до себе, інших, природи та суспільства.

Здобуті результати дають підстави стверджувати, що гіпотеза дослідження доведена, висновки й пропозиції, сформульовані як в теоретичній, так і в практичній частинах дослідження, підтверджені. Зазначене вище дозволяє зробити висновок про результативність науково-практичних рекомендацій дослідження.

ВИСНОВКИ

1. Історико-генетичний аналіз проблеми формування гуманістичних цінностей у психолого-педагогічній та філософській літературі доводить, що вона знаходиться на стадії розробки та засвідчує стійкий інтерес до неї з боку представників різних галузей науки й наявність тенденції вивчення структури й закономірностей формування гуманістичних цінностей у зв'язку з гострою необхідністю утвердження в суспільстві безальтернативних критеріїв людяності.

2. Вивчення та аналіз філософської, культурологічної та психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження дали змогу уточнити зміст поняття “гуманістичні цінності” як психологічні особливості, систему світоглядних орієнтацій, що полягають у ставленні до іншої людини, самого себе, суспільства та природного довкілля, як найвищої цінності, високому рівню поваги однієї людини до іншої, визнанні її самості, високого призначення, вірі в її можливості та наданні права на вільний розвиток та самореалізацію. Змістові компоненти гуманістичних цінностей (якості) визначають ставлення підлітків у зв'язках “Я – Я”, “Я – Ти”, “Я – природа”, “Я – суспільство”.

Характеристика гуманістичного потенціалу позашкільних навчальних закладів туристсько-краєзнавчого профілю та вікових особливостей підлітків предметом нашого дослідження допомогла визначити педагогічні умови формування таких гуманістичних цінностей, як чуйність, справедливість, бережливість та самоповага.

3. Обґрунтування психологічних закономірностей формування гуманістичних цінностей підлітків, що в цілому детермінований загальними особливостями становлення особистості – від пізнання, почуття, через потреби та формування мотивів гуманної поведінки – до усвідомлення, а потім – до дії, дало підстави для виділення інтелектуальної, емоційно-почуттєвої, потребнісно-мотиваційної та діяльнісної складових гуманістичних цінностей.

4. Розроблено та охарактеризовано критерії сформованості чуйності, справедливості, самоповаги та бережливості, що відображають знання і розуміння суті вичленених компонентів гуманістичних цінностей; міру чуттєвого ставлення до себе, інших людей та довкілля; установки в мотиваційно-потребнісній сфері; вираженість гуманістичних цінностей у ставленнєвих взаємодіях. Критеріальні показники допомогли визначити рівні сформованості кожної зі складових та загальні рівні сформованості гуманістичних цінностей – низький, середній, достатній та високий.

5. Визначення, наукове обґрунтування та дослідно-експериментальна перевірка педагогічних умов, як складових функціональної моделі формування гуманістичних цінностей підлітків у позашкільних навчальних закладах

туристсько-краєзнавчого профілю (особистісно зорієнтований підхід до навчання та виховання підлітків; забезпечення підлітків системою знань про сутність гуманістичних цінностей та способи гуманного ставлення; спонукання емоційного піднесення, захоплення, прояву емпатії; гуманізація спілкування в різних ланках взаємин; піднесення кожної дитини у власних очах і в очах колективу в результаті реалізації в улюбленій справі; спільна творча діяльність, спільне творення добра, турбота про оточуючих світ), принципів, активних форм та методів здійснення туристсько-краєзнавчої роботи, розробка й апробація в експериментальних групах підлітків програми гуманного розвитку особистості “Цінність людини”, забезпечило ефективність комплексного підходу до досягнення цієї мети.

6. Дослідно-експериментальна робота з формування чуйності, справедливості, самоповаги та бережливості підлітків складалася з чотирьох основних етапи: розширення знань про гуманістичні цінності, їх роль у житті суспільства та окремої особистості, способи їх реалізації; вироблення позитивного емоційного сприйняття та емоційне переживання соціальної значущості гуманістично орієнтованих знань; осмислення гуманістичних цінностей як особистісно значущих, що передбачає оцінку себе, своєї діяльності, свого статусу в групі; творче засвоєння гуманістичних принципів, етичних норм, застосування нових принципів та підходів у ставленні до людей, суспільства, самого себе, у вирішенні краєзнавчих завдань, та відповідно очікування змін у поведінці, мисленні, прагненнях, ставленнєвих ситуаціях.

7. Впровадження у практику роботи експериментальних груп функціональної моделі формування гуманістичних цінностей підлітків у позашкільних навчальних закладах туристсько-краєзнавчого профілю забезпечило помітне зростання ефективності цього процесу, що підтверджено результатами формувального експерименту. Так, в експериментальних групах підлітків всіх досліджуваних паралелей (11-12 pp, 13-14 pp, 15 p.) динамічніше, ніж у контрольних відбулися процеси зменшення кількості учнів із низьким рівнем сформованості інтелектуальної, емоційно-почуттєвої, потребнісно-мотиваційної та діяльнісної складових гуманістичних цінностей та збільшення їх кількості з достатнім та високим рівнями.

Викладені в дослідженні теоретичні та експериментальні результати не претендують на вичерпне розв'язання проблеми формування гуманістичних цінностей підлітків. Перспективи подальших досліджень цієї проблеми вбачаються нами у вивченні процесів формування досліджуваної якості у молодших школярів та старшокласників; з'ясуванні потенціалу позашкільних навчальних закладів іншого спрямування в забезпеченні процесу гуманного розвитку особистості; обґрунтуванні перспектив взаємодії школи, сім'ї та позашкільних навчальних закладів у формуванні гуманістичних цінностей підростаючого покоління.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Лопатинська В.В. Гуманістичні цінності підлітків // Світло. – 2002. – № 4 (23). – С. 58-60.
2. Лопатинська В.В. Морально-гуманістичний зміст спілкування // Шлях

освіти. – 2003. – № 1. – С. 27-30.

3. Лопатинська В.В. Зміст і форми формування гуманістичних цінностей підлітків засобами туристсько-краєзнавчої діяльності // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. – 2004. – № 5. – С. 44-52.

4. Лопатинська В.В. Проблема трансформації гуманістичного надбання національної культури в систему цінностей вихованців гуртків туристсько-краєзнавчого профілю // Гуманітарний вісник Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди: Науково-теоретичний збірник. – Київ: КИТ, 2004. – С. 116-123.

5. Лопатинська В.В. Умови гуманістичного розвитку підлітків у позашкільній туристсько-краєзнавчій роботі / Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: Збірник наукових праць. – Київ-Житомир: Вид-во ЖДУ, 2004. – Кн. II. – С. 104-108.

6. Лопатинська В.В. Діагностика сформованості компонентів гуманістичних цінностей гуртківців 11-15 років позашкільних навчальних закладів туристсько-краєзнавчого профілю // Гуманітарний вісник ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди”: Науково-теоретичний збірник. – Переяслав-Хмельницький, ПП “СКД”, 2006. – С. 71-80.

7. Лопатинська В.В. Туристсько-краєзнавча робота як засіб виховання гуманної особистості // Соціально-педагогічні основи діяльності сучасного позашкільного навчального закладу: Зб. матеріалів міжнародної науково-практичної конференції, Київ, 23-25 жовтня 2002 р. / Укл. І.Д. Бех, О.В.Биковська та ін. – К.: РНЦ “ДНІТ”, 2003. – С. 238-241.

8. Лопатинська В.В. Особливості інтериоризації гуманістичних цінностей в процесі краєзнавчо-пошукової роботи // Природничі науки на межі століть (до 70-річчя природничо-географічного факультету НДПУ). – Матеріали науково-практичної конференції. – Ніжин, 2004. – С. 209-210.

9. Лопатинська В.В. Екологічні аспекти гуманістичної свідомості / Природничі науки в закладах освіти України: дослідження, впровадження та перспективи: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Умань: “АЛМУ”, 2005. – С. 123-125.

10. Лопатинська В.В. Організаційно-методичні основи формування гуманістичних цінностей підлітків у позашкільних навчальних закладах туристсько-краєзнавчого профілю: Навч.-метод. посібник. – Переяслав-Хмельницький: ПП “СКД”, 2007. – 62 с.

АНОТАЦІЇ

Лопатинська В.В. Формування гуманістичних цінностей підлітків у позашкільних навчальних закладах туристсько-краєзнавчого профілю. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.07 – теорія і методика виховання. – Інститут проблем виховання АПН України, Київ, 2007.

Дисертацію присвячено питанням теорії і практики формування гуманістичних цінностей підлітків (чуйності, справедливості, самоповаги, бережливості) у позашкільних навчальних закладах туристсько-краєзнавчого профілю. Здійснено аналіз цієї проблеми із психолого-педагогічних позицій, розглянуто сутність понять “цінність”, “гуманізм”, “гуманістичні цінності”.

У роботі обґрунтовано основні педагогічні умови підвищення ефективності формування гуманістичних цінностей підлітків, розроблено та експериментально апробовано цільову програму роботи позашкільного навчального закладу туристсько-краєзнавчого профілю “Цінність людини” як складової обґрунтованої функціональної моделі формування гуманістичних цінностей підлітків; розкрито зв'язки та взаємозалежності між компонентами моделі (учень як суб'єкт виховного процесу, педагог, педагогічні умови цілеспрямованого впливу, форми, методи та етапи реалізації програми).

Ключові слова: гуманістичні цінності, підлітки, позашкільний навчальний заклад, туристсько-краєзнавчий гурток, педагогічні умови, функціональна модель.

Лопатинская В.В. Формирование гуманистических ценностей подростков во внешкольных учебных заведениях туристско-краеведческого направления. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.07 – теория и методика воспитания. – Институт проблем воспитания АПН Украины, Киев, 2007.

Диссертация посвящена теоретическому обоснованию и экспериментальной проверке педагогических условий формирования гуманистических ценностей подростков (отзывчивости, справедливости, бережливости, самоуважения) во внешкольных учебных заведениях туристско-краеведческого профиля.

Актуальность исследования обусловлена рядом противоречий, существующий в настоящее время. Это, в первую очередь, несоответствие между социальным запросом общества на гуманную личность и традиционной системой воспитания; необходимостью педагогической практики в научном обосновании обновления системы гуманистического воспитания, согласно с требованиями современности и сложностью иерархизации общечеловеческих, конкретно-исторических и индивидуальных ценностей; необходимостью эффективного целенаправленного формирования гуманистических ценностей личности школьника и ослаблением воспитательной функции школы. Осуществлен анализ этой проблемы с психолого-педагогической и философской точки позиций, рассмотрена сущность понятий “ценность”, “гуманизм”, “гуманистические ценности”.

Раскрыто и проанализировано, что субъект-субъектное взаимодействие между педагогом и учениками, личностно-ориентированный подход к ученикам,

разнообразие доступных и эмоционально насыщенных направлений туристско-краеведческой работы во внешкольных учебных заведениях является основанием для внедрения активных форм и методов формирования гуманистических ценностей подростков.

Научно обоснованы и проверены в процессе экспериментальной работы составляющие функциональной модели формирования гуманистических ценностей подростков во внешкольных учебных заведениях туристско-краеведческого направления: педагогические условия, принципы, активные формы и методы работы. В основе педагогических условий – обеспечение подростков системой знаний о гуманистических ценностях и способах гуманного отношения, стимулирование эмоционального подъема, проявления эмпатии, субъект-субъектные отношения в разных звеньях отношений, личностно ориентированный подход к воспитанию подростков, поднятие каждой личности в собственных глазах и глазах коллектива с помощью активизации личностного потенциала, общая творческая деятельность, общая забота об окружающем мире и других людях.

Разработана и экспериментально апробирована целевая программа работы внешкольного туристско-краеведческого объединения “Ценность человека” как компонент функциональной модели. Обоснованы составляющие реализации программы: расширение знаний об гуманистических ценностях, их роли в жизни общества и отдельной личности, способы их реализации, выработка положительного эмоционального восприятия и эмоционального переживания социальной значимости гуманистически-ориентированных знаний, что предусматривает оценку себя, своих действий, своего статуса в группе; творческое усвоение гуманистических принципов, норм и реализация их в процессе различных форм туристско-краеведческой деятельности.

Экспериментальная методика была направлена на формирование социально-психологических установок в мотивационно-потребностной сфере на альтруизм и адекватное оценивание собственной значимости, развитие потребности познания содержания гуманистических ценностей, потребности в общении с другими людьми и средой обитания, формирование умения анализировать гуманность собственных действий. Эффективным оказалось использование следующих методов осуществления туристско-краеведческой работы: информационно-познавательного, проблемного, поисково-исследовательского, социально-полезного и метода взаимного обогащения опытом.

Разработаны опросники, тесты, с помощью которых определялись уровни сформированности интеллектуальной, эмоционально-чувственной, потребностно-мотивационной и деятельностной составляющих гуманистических ценностей подростков (высокий, достаточный, средний, низкий).

Результаты формирующего эксперимента зафиксировали, что у подростков экспериментальных групп произошли изменения в интеллектуальной, эмоционально-чувственной, потребностно-мотивационной и деятельностной сферах: уменьшилось количество учеников с низким уровнем сформированности составляющих гуманистических ценностей и увеличение их числа с достаточным

и высоким уровнями.

Ключевые слова: гуманистические ценности, подростки, внешкольное учебное заведение, туристско-краеведческий кружок, педагогические условия, функциональная модель.

Lopatynska V.V. Formation of Humanitarian Treasures with Adolescents at Extracurricular Educational Institutions with the Tourist and National Studies profile. – Manuscript.

Dissertation for obtaining a scientific degree of Doctor of Pedagogic Science in speciality 13.00.07 – Theory and Methodology of Education. – Institute of Problems of Education at APS of Ukraine, Kyiv, 2007.

Dissertation is devoted to different issues of theory and practice of formation of humanitarian treasures with adolescents at extracurricular educational institutions with tourist and national studies profile. The analysis of this problem from psychological-pedagogic prospective is described in the dissertation, as well as reviewed the conceptions as “treasure”, “humanism”, “humanitarian treasures”.

It was substantiated in the dissertation the general pedagogic conditions of increasing the effectiveness of humanitarian treasures formation with the adolescents, developed and experimentally approved the programme of extracurricular tourist and national studies union “Treasure of a Human Being” as a component of substantiated functional model of formation of humanitarian treasures with the adolescents; revealed the connections and intercorrelations between the model components (student as a subject of the educational process, teacher, concrete tasks of educational work, forms, methods, means and stages of realization programme).

Key words: humanitarian treasures, adolescents, extracurricular educational institution, tourist and national studies union, pedagogic conditions, functional model.